

Pri kraju je sastavljen „Kronološki pregled iskopavanja od 1878. do 1917.“ (576) te kratice izvora i literature (580-599), kao i obavezni registar, odnosno indeks mjesta i osoba.

Knjiga Brigitte Mader doista je detaljna i sveobuhvatna. Povijest Prehistorijske komisije napisana s mnogo važnih i – za samu arheologiju – manje važnih pojedinosti. Komisija je aktivno participirala u nastanku prapovijesne arheologije i u tim pionirskim godinama utemeljila osnovna pravila arheoloških iskopavanja, kao što su nacrti lokaliteta, horizontalni i vertikalni profili iskopa, precizni dnevnici radova i njihova pohrana, odnosno arhiviranje. Svi koji su istraživali te stručno i znanstveno pisali u arheologiji dobro znaju vrednovati ta postignuća bečke Prehistorijske komisije, koja nam je oživjela pred očima zahvaljujući autorici ove knjige.

Dunja Glogović

Ezio e Luciano Giuricin, *Il percorso di un'eredità. La stampa della comunità nazionale nel solco della storia dell'editoria italiana dell'Adriatico orientale*, Etnia XV, Rovigno: Centro di ricerche storiche – Rovigno / Unione italiana – Fiume / Università popolare – Trieste, 2017., 218 str.

Petnaesto po redu djelo u nizu Etnia rovinjskoga Centra za povijesna istraživanja rezultat je rada Ezija i Luciana Giuricina te se bavi presjekom i analizom povijesti tiska na talijanskom jeziku na području sjeveroistočnoga Jadrana od prvih tiskanih izdanja do suvremenoga doba. Rad je podijeljen na deset poglavlja, koja slijedeći kronološki pristup na 218 stranica obrađuju razvoj i problematiku talijanskoga tiska u Istri, Rijeci i Dalmaciji, stavljajući poseban naglasak na političke i kulturne uvjete u kojima su nastale razne novine.

U prvom poglavlju, „Premessa“ (9-11), autori ukratko objašnjavaju historiografski kontekst koji okružuje istraživanje povijesti tiska na sjeveroistočnom Jadranu, naglašavajući kako unatoč sve većem interesu još uvijek nedostaje sustavno istraživanje koje će povezati povijest talijanskoga tiska od njegovih početaka pa sve do razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata, što je nedostatak zbog kojega je i nastala ova knjiga s prvenstvenim ciljem da

se on barem donekle ispravi. S drugim poglavljem, „Le origini dell’editoria in Istria, a Fiume e nell’Alto Adriatico“ (12-19), produbljuje se analiza povijesnoga konteksta u kojemu su se razne novine i izdanja radala, ističući Veneciju i ponajprije Trst kao gradske sredine koje su najviše utjecale na pojavu tiska u Istri.

Treće poglavlje, „Dagli albori al periodo austro-ungarico“ (20-46), posvećeno je konkretnoj analizi novina i listova koji su izlazili na ovom teritoriju do kraja Austro-Ugarske, poput riječke *La Gazzetta di Fiume* ili rovinjskoga lista *L'Istriano*, pri čemu autori poseban naglasak stavljaju i na rođenje prvih radničkih novina, poput pulskoga lista *Il Proletario*. Posljednji dio poglavlja posvećen je stanju tiska za vrijeme Velikoga rata, kada su novinski tekstovi svakodnevno bili pod strogom državnom cenzurom.

Poglavlje „Il periodo italiano. La stampa dal 1918 al 1943“ (47-70) bavi se tiskom tijekom razdoblja talijanske uprave između dva svjetska rata. Radi se vremenu koje je, ponajviše u prvim poslijeratnim godinama, bilo karakterizirano snažnim društvenim tenzijama, što se očitavalo i u razvoju novinstva. Tako je, npr., radikalizacija talijanskih vlasti dovela do postupnoga gašenja listova na hrvatskom jeziku, dok su se na talijanskom jeziku razvijale ljevičarske novine poput pulskoga *Il Lavoratore*, ali i one nacionalističkoga i nadasve fašističkoga karaktera poput *L’Azione* i *Il Corriere Istriano*. Nakon 1926. i konačnoga preobražaja Kraljevine Italije u diktaturu, novine su uglavnom morale biti pod kontrolom fašističkoga režima, što je dovelo do gašenja njihova pluralizma.

Peto poglavlje, „Dalla resistenza al trattato di pace (1943-1947)“ (71-92), nadovezuje se na posljednji dio prethodnoga poglavlja te se bavi novinama i listovima za vrijeme Drugoga svjetskog rata i u prvim godinama poraća. Fokus autora okreće se k onim tiskovinama koje su bile vezane za njemačku okupaciju između 1943. i 1945, poput listova *Deutsche Adria Zeitung* i *Adria Illustrierte*, ali i razvoju partizanskih novina poput *Il Nostro Giornale* i *La Nostra Lotta*. Kroz analizu tih novina autori prepoznaju prve znakove političke borbe između talijanske i hrvatske strane unutar pokreta otpora, vezane za buduću administrativnu pripadnost sjeveroistočnoga Jadrana, problem koji detaljnije obrađuju u poglavlju „La stampa nell’immediato dopoguerra“ (93-115). U prvom se dijelu spominju novine koje su izlazile za vrijeme ranoga poraća na području Rijeke i Pule, poput *La Voce del Popolo*, *Il Nostro Giornale* i *L’Arena di Pola*, ali i one u

Trstu, kao što su bile *Il Lavoratore* i *Il Corriere di Trieste*. U drugom je dijelu poglavlja, pak, pozornost usmjerena prema analizi pisanja novina za vrijeme Mirovne konferencije u Parizu, ponajprije uspoređujući različita stajališta u vezi pripojenja bivše Julijske krajine novonastaloj Jugoslaviji ili talijanskoj državi. Problematika poslijeratnoga preustroja granica i posljedičnih društvenih promjena na području sjevernoga Jadrana tema je i sedmoga poglavlja knjige, „L'Anessione. Un decennio difficile“ (116-148), u kojemu se razrađuje razvoj tiska na talijanskom jeziku u jeku politike novoga jugoslavenskog režima. Radi se o kompliciranom razdoblju, okarakteriziranom ponajprije raskidom odnosa između Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, kada su sukobi unutar same Komunističke partije Jugoslavije doveli do mnogih promjena i među vodstvom talijanske zajednice. Autori naglašavaju i važnost stvaranja prve izdavačke kuće na talijanskom jeziku, EDIT-a (*Edizioni Italiane*), te njezino spajanje s već postojećim novinama *La Voce del Popolo*.

„Il primo risveglio“ (149-174) bavi se razdobljem koje obuhvaća šezdesete i sedamdesete godine prošloga stoljeća, odnosno dvama desetljećima koja autori posebno ističu zbog njihove važnosti u razvoju opsega produktivnosti tiska na talijanskom jeziku, prvenstveno kroz aktivnosti kuće EDIT te novonastalih biltena povezanih s lokalnim zajednicama Talijana i rovinjskim Centrom za povijesna istraživanja. Drugi dio poglavlja usredotočuje se na posljedice takve aktivnosti, koje su vlasti smatrale suviše nacionalističkima, zbog čega su neke od vodećih figura talijanske zajednice, poput Antonija Bormea i Paola Lettisa, smijenjene s rukovodećih položaja. Slijedi poglavlje „La stampa della CNI nella difficile transizione alla democrazia“ (175-185), koje prati razvoj medija od prve polovice sedamdesetih do devedesetih godina, stavljajući poseban naglasak na aktivnosti tzv. Grupe '88 (*Gruppo '88*) u pokušaju jačanja položaja talijanskoga jezika i kulture na sjeveroistočnom Jadranu. Deseto poglavlje, „L'editoria e la stampa della minoranza dal rinnovamento al nuovo corso“ (186-190), tematizira stanje talijanske tiskovne zajednice nakon hrvatskoga osamostaljenja, ukratko se posvećujući smjerovima i planovima koje su promovirali EDIT i nova Talijanska unija.

Posljednji je dio knjige, „Riflessioni conclusive“ (191-192), posvećen završnim razmatranjima u kojima autori zaključuju kako se u povijesti talijanskoga tiska ne može govoriti o više ili manje vrijednim tiskovinama, ponajprije zbog toga jer je svaka pojedina publikacija samim postojanjem označila jednu etapu kompleksne povijesti talijanske kulture na sjever-

roistočnom Jadranu. Na koncu, u poglavljima „I principali giornali italiani dell'Istria e di Fiume dal 1807“ (193-202), „Principali testate storiche di Zara e della Dalmazia“ (202-204), „Principali quotidiani e testate storiche di Trieste“ (204-207), „Pubblicazioni delle associazioni degli esuli“ (207-209) i „Alcuni dei principali fogli d'informazione delle comunità degli italiani“ (209-210) djelo dodatno obogaćuju podrobni popisi najvažnijih novina i biltena na talijanskom jeziku objavljenih između 1807. i današnjice na području od Trsta do Zadra, što predstavlja ne samo izuzetno koristan i bogat alat pri svakom daljnjem istraživanju te ili slične tematike, već i vrlo vrijednu polazišnu točku za pronalaženje izvora vezanih za bilo koju drugu temu iz kasne moderne i suvremene povijesti sjevernoga Jadrana.

Diego Han

Josip Vretenar – David Orlović, *I giorni a Wagna nella cronaca del Lagerzeitung (1915 – 1918). Piani e strutture dell'accampamento / Dani u Wagni prema pisanju lista Lagerzeitung (1915. – 1918.). Planovi i struktura logora*, Collana degli Atti N. 42, Rovigno: Centro di ricerche storiche – Rovigno / Unione italiana – Fiume / Università popolare – Trieste, 2016., 722 str.

Knjiga *I giorni a Wagna / Dani u Wagni*, objavljena u Rovinju 2016. u suautorstvu Josipa Vretenara i Davida Orlovića, u nakladi rovinjskoga Centra za povijesna istraživanja uz potporu riječke Zajednice Talijana i tršćanskoga Narodnog sveučilišta, sadržajno ima četiri dijela – prvi govori o evakuaciji istarskoga stanovništva 1915., drugo poglavlje bavi se člancima koji su izišli u listu *Gazzeta d'accampamento di Wagna (Lagerzeitung für Wagna)*, treće obrađuje tehnički opis prihvatnoga logora, a posljednje poglavlje donosi prilog s popisom osoba i stanovnika logora. Knjiga je pisana dvojezično, hrvatskim i talijanskim jezikom, te je prvi domaći rad o logoru Wagna. Čitajući ovo bitno historiografsko djelo, čitatelj se upoznaje s problematikom izbjeglištva stanovništva Istre za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Nakon „Riječi autora i zahvale“ (11-12), slijedi „Uvod“ (13-94) u kojem je temeljito obrađena problematika evakuacije istarskoga stanovništva, ali i ostalih stanovnika Austrijskoga primorja za vrijeme Prvoga svjet-